

PREDGOVOR

Nakon priručnika *Hrvatski egzonimi I.* (2016) Leksikografski zavod Miroslav Krleža objavljuje i drugi priručnik o hrvatskim egzonimima. Egzonimi su udomaćena zemljopisna imena stranih zemljopisnih objekata koja se razlikuju od izvornih imena (endonima). Prema definiciji Radne skupine za egzonime (engleski *Working Group on Exonyms* – WGE), koja djeluje unutar Skupine stručnjaka za zemljopisna imena pri Ujedinjenim narodima (engleski *United Nations Group of Experts on Geographical Names* – UNGEGN), to su zemljopisna imena koja se upotrebljavaju u nekom jeziku za strane zemljopisne objekte, odnosno objekte smještene izvan područja toga jezika, a razlikuju se od službenih ili prihvaćenih imena koja se rabe na području na kojem se objekt nalazi (npr. francuski Londres za London, talijanski Parigi za Paris, slovenski Dunaj za Wien). Na tom je tragu i definicija Međunarodnoga vijeća za onomastičke znanosti (engleski *The International Council of Onomastic Sciences* – ICOS), koje se bavi svim imenima, tako i zemljopisnima.

Hrvatski su egzonimi udomaćena zemljopisna imena za objekte smještene izvan hrvatskoga jezičnog područja (npr. Beč, Budimpešta, Solun, Varšava). To su, dakle, sva zemljopisna imena koja su u nekoj mjeri prilagođena hrvatskomu jeziku bez obzira na način udomaćivanja (transkripcija, transliteracija, potpuni ili djelomični prijevod izvornoga imena, preuzimanje preko jezika posrednika), pa se mogu znatno razlikovati od izvornih imena, ili su potpuna hrvatska imena. U hrvatskim se jezikoslovnim priručnicima egzonimi definiraju kao sadašnja i povijesna hrvatska imena svih kontinenata i gotovo svih država, većine ovisnih područja, svih mora i oceana, mnogih pokrajina, saveznih država i drugih teritorijalnih jedinica, nekih gradova, otoka, planina, rijeka, jezera i dr. To su uglavnom imena onih zemljopisnih objekata koji imaju povijesni identitet ili su zbog višestoljetnih povijesnih veza s hrvatskim jezikom i kulturom njihova imena poprimila pohrvaćeni lik (npr. Bavarska, Budimpešta, Dunav, Galicija, Jeruzalem, Normandija, Prag, Rim, Vlaška nizina). Za egzonime se katkad rabe i značenjski bliski ili isti pojmovi: udomaćena, pohrvaćena ili hrvatska (ako je posrijedi hrvatski jezik), ponašena (ponašenice), prihvaćena, prilagođena (prilagođenice) zemljopisna imena, odnosno imenski likovi. Rabi se i naziv strana zemljopisna imena, iako nije riječ o stranim imenima nego o našim imenima za strane zemljopisne objekte.

Iz definicije pojma egzonim nije jasno u kojoj se mjeri prihvaća različitost egzonima u odnosu na endonim, odnosno u kojoj se mjeri u pisanju (ili čak samo u izgovoru) egzonimi razlikuju od izvornih imena. Taj je nerazjašnjeni kriterij ostao jedan od ključnih problema za prosudbu je li neki toponim egzonim ili nije. Takvo je pak stanje rezultiralo različitim poimanjem toponima kao egzonima u različitim stručnjaka – od mišljenja da je egzonim svaki toponim s najnižim stupnjem promjene, koji podrazumijeva samo razlike u izgovoru toponima premda je pisani lik isti (riječ je o *fonetskim egzonimima*, npr. endonim Paris u francuskom jeziku [pari] bio bi egzonim u engleskome [ˈpɛr-əs]), preko toponima s razlikama od jednoga do nekoliko slova u odnosu na izvorni lik (npr. Pariz za Paris ili Venecija za Venezia) do znatno ili potpuno izmijenjenoga egzonimskog lika toponima (npr. Beč ili Dunaj za Wien; Solun za Thessaloníkē, tj. Θεσσαλονίκη). Problem je donekle trebalo umanjiti prihvaćanje Rezolucije 19 na Trećoj konferenciji UN-a o standardizaciji zemljopisnih imena (1977), prema kojoj popisi egzonima ne bi trebali uključivati toponime koji se od službenoga izvornog imena razlikuju: jer im nedostaje, dodano im je ili promijenjeno neko slovo, dijakritički znak ili član; jer im je ime promijenjeno deklinacijom; jer im je generički dio imena preveden; jer je toponim izmijenjen transkripcijom ili transliteracijom. Međutim, te su preporuke načelne te katkad teško potpuno i dosljedno provedive zbog mnogo iznimaka, pa su stručnjaci iz pojedinih zemalja izrađivali vrlo opširne popise egzonima koji sadržavaju toponime s najnižim stupnjem promjene.

Osim prema stupnju promjene, egzonimi se mogu klasificirati prema tipu zemljopisnoga objekta koji imenuju, lokaciji zemljopisnoga objekta, stupnju normiranja u uporabi, području uporabe, motivaciji imenovanja, načinu udomaćivanja u jeziku primatelju, učestalosti uporabe u određenom razdoblju i dr. Prema ovom posljednjem kriteriju egzonimi mogu biti suvremene prilagođenice (tzv. kurentni egzonimi, tj. likovi koji se danas upotrebljavaju), egzonimi koji nestaju (sve se rjeđe upotrebljavaju) i povijesne prilagođenice (zastarjeli likovi koji se ne upotrebljavaju u svakodnevnoj

jezičnoj praksi pa imaju povijesnu, a ne uporabnu vrijednost). Najviše nejasnoća izazivaju egzonimi koji polako nestaju iz opće uporabe, ali se još uvijek upotrebljavaju u pojedinim izvorima ili strukama, najčešće kao alternativna imena (npr. Carigrad je i danas katkad suvremeni, a ne samo povijesni egzonim u nekim, uglavnom povijesnim i jezikoslovnim izvorima, dok je u zemljopisnim izvorima zamijenjen imenom Istanbul. Slično je i s imenima Ciskavkazija, Erdelj, Galilejsko jezero, Habsburška Monarhija, Sidra, Tiberijsko jezero, Zakavkazje i dr.). Premda malobrojni, takvi egzonimi otežavaju razvrstavanje prilagođenica na suvremene ili povijesne, stoga su ovdje **egzonimi popisivani zajedno, bez obzira na to jesu li suvremeni, povijesni ili nestaju.**

Nejasnoće u definiranju egzonima i njihovoj uporabi razlogom su što se u okviru UNGEGN-a na egzonime već pedesetak godina gleda uglavnom s nepovjerenjem te ih se drži nepoželjnima. Takvo stajalište pretočeno je u preporuke UNGEGN-a, pa se savjetuje smanjivanje broja egzonima u svakodnevnoj govornoj i u pisanoj uporabi u stručnim i znanstvenim izdanjima. Prvi je put o tom prihvaćeno više rezolucija na Drugoj konferenciji UN-a o standardizaciji zemljopisnih imena još 1972. Za takvu se odluku navodilo nekoliko razloga: 1) ometanje međunarodne političke, ekonomske, kulturne, znanstvene, turističke i druge komunikacije zbog uporabe udomaćenih imena u svakom pojedinom jeziku, 2) nepotrebno opterećivanje vokabulara dodatnim imenima, 3) postojanje stalnih nejasnoća u pisanju i uporabi egzonima zbog pojavljivanja višestrukih likova za isti toponim, 4) izražavanje imperijalističkih težnji u povijesnim imenima nastalima u doba kolonijalizma i političkih pretenzija u doba hladnoga rata. Unatoč preporukama o njihovu uklanjanju ili pisanju u zagradama uz izvorna imena u većini kartografskih izdanja, egzonimi su u mnogim zemljama, u većoj ili manjoj mjeri, i dalje ostali važan dio nacionalnih jezika. Primjerice, Slovačka, Češka, Poljska i Slovenija imaju povjerenstva za standardizaciju zemljopisnih imena, koja se među ostalim bave popisivanjem i obradom egzonima u sličnim priručnicima. U Slovačkoj je tako objavljen priručnik *Slovenské vžitě názvy geografických objektov ležiacich mimo územia Slovenskej republiky* (1999), u Češkoj *Index českých exonym: Standardizované podoby, varianty* (2006), u Poljskoj *Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata* (2013), u Sloveniji *Slovenski eksonimi* (2013) i *Zbirka slovenskih eksonimov* (2015).

Uz određivanje je li neko zemljopisno ime egzonim ili endonim, nameću se i druga pitanja: 1) koji prilagođeni lik upotrijebiti ako ih ima više, 2) kada upotrijebiti prilagođeno ime (egzonim), a kada izvorno ime (endonim), 3) koji je egzonim posve zastario pa ga ne treba rabiti (osim možda u povijesnom kontekstu), a koji je još uvijek katkad u uporabi. Na prvo pitanje odgovara se **normiranjem pisanja** egzonima, ili barem preporučivanjem pisanja najčešće jedinstvenog te usustavljenog i ujednačenog egzonimskog lika (što ovdje radimo), a na drugo i treće određivanjem statusa i **normiranjem uporabe** zemljopisnih imena (što ovdje ne radimo).

Kako bi se uopće moglo sustavno postupati s egzonimima (i započeti s tim povezan proces smanjivanja njihova broja), u prvoj fazi potrebno je izraditi iscrpan inventar (popis) svih egzonima, i suvremenih i povijesnih i onih koji nestaju (što potiče i Rezolucija 28 prihvaćena na Drugoj konferenciji UN-a o standardizaciji zemljopisnih imena). U drugoj fazi slijedi normiranje pisanja egzonima jer ono nije usustavljeno i jednoznačno. Pregledavanjem mnogobrojnih izvora uočeno je, naime, da često ne postoje jedinstveni hrvatski likovi za istu prilagođenicu, odnosno pronalazi se više prilagođenih ili poluprilagođenih hrvatskih imenskih likova za jedan zemljopisni objekt (npr. Američki Djevičanski otoci, Američko otočje Virgin, Američki Virgin, Američki Virgines otoci, Američki Virginski otoci; Baharija, Baharia, Bahariya, Bahariyah, Baharije, Baharieh, Bahrieh; Balhaško jezero, Balkaško jezero, Balqaško jezero, jezero Balhaš; Iljmensko jezero, Ilmensko jezero, jezero Iljmen; Luizijadi, Luisiadi, Louisiadiški arhipelag, Luisiadiško otočje; Moluci, Moluki, Molučki otoci, Začinski otoci, Mirodijski otoci). Zbog nejasnih prilagođenih imena polazi se od izvornih. U drugoj se fazi stoga odabire i preporučuje jedna (rjeđe dvije) suvremena prilagođenica, npr. Džalu (izvorno Wāhāt al-Ġālū) jer se pojavljuju i likovi Džalo, Čalo, Gialo, Jalu i Galu; preporučuje se lik Etruski Apenini jer se u izvorima pojavljuju i likovi Etruštski Apenin, Etruščanski Apenin, Etruškički Apenin, Etruški Apenin; za uporabu u povijesnom kontekstu preporučuje se povijesna prilagođenica Đur (danas je uobičajeno pisati izvorno Győr) jer se pojavljuju i likovi Đura, Gjur, Jura. U trećoj se fazi određuje status i normira uporaba egzonima (od standardiziranoga, preko preporučenoga i dopuštenoga, do nedopuštenog egzonima), odnosno donose se odluke o tom koje bi egzonime valjalo ostaviti, a koje

ukloniti iz opće uporabe (uklanjaju se uglavnom povijesne, zastarjele prilagođenice) i zamijeniti ih alternativnim suvremenim prilagođenicama ili izvornim imenima.

Standardiziranje pisanja, statusa i uporabe egzonima koje bi imalo normativni status i odvijalo se u trima navedenim fazama trebalo bi provoditi nacionalno stručno tijelo za standardizaciju zemljopisnih imena, koje u nas još nije ustanovljeno. U ovom se priručniku stoga bavimo onim što je jedino moguće: **popisivanjem prilagođenih zemljopisnih imena iz odabranih izvora** (nisu popisana sva udomaćena ikad upotrijebljena imena u hrvatskim izvorima, ali većina onih najpotvrđenijih zasigurno jest) i **preporučivanjem pisanja egzonima, tj. odabiranjem najčešće jednoga preporučenoga suvremenoga ili povijesnoga prilagođenog lika**. To znači da **ne preporučujemo uporabu zemljopisnih imena**, odnosno ne preporučujemo koje od dvaju imena, izvorno ili prilagođeno, valja upotrijebiti, **niti određujemo koji je povijesni egzonim posve zastario** te nije prikladan za uporabu – samo ga popisujemo i u napomeni navodimo da je danas zamijenjen izvornim imenom ili suvremenom prilagođenicom.

U *Hrvatskim egzonimima I.* donose se preporučena imena država, pripadnih glavnih gradova i ovisnih područja za opću uporabu, a u *Hrvatskim egzonimima II.* popisuju se svi zemljopisni objekti (države, gradovi, ovisna područja, regije, rijeke, planine, jezera, naselja, mora, oceani, zaljevi i dr.) te se preporučuje pisanje njihovih prilagođenih, pohrvaćenih imena. Za razliku od imena država, većina kojih je prošla proces prilagodbe hrvatskomu jeziku pa su dobro prihvaćena i nedvojbeno, imena ostalih zemljopisnih objekata nisu se u većoj mjeri udomaćivala, a kad se to i radilo, bilo je nesustavno, nedosljedno i neujednačeno. Kako bi se dokinula ili barem smanjila šarolikost prilagođenih imenskih likova, ovdje smo za **sve tipove zemljopisnih objekta** preporučili najčešće samo jedan suvremeni ili povijesni prilagođeni imenski lik koji se može rabiti ako se upotrebljava prilagođeno, a ne izvorno ime. Preporučene suvremene prilagođenice mogu se upotrebljavati u svakodnevnoj jezičnoj praksi, a preporučene povijesne prilagođenice (kojima pripadaju zastarjeli pohrvaćeni likovi nepromijenjenih izvornih imena, starije prilagođenice u međuvremenu preimenovanih zemljopisnih objekata i starije alternativne prilagođenice) na povijesnim zemljovidima i u historiografskim tekstovima. U novijim izvorima one su u velikoj mjeri zamijenjene izvornim imenima ili suvremenim prilagođenicama (držimo da ih nije uputno rabiti u suvremenom govoru i pisanju). Odluke su se donosile na temelju potvrda u izvorima i načelima za preporuke. Držimo da bi se usustavljanjem prilagođenih imena umanjile nejasnoće oko njihova pisanja, čime bi se u konačnici uklonila i nevoljkost oko uporabe prilagođenica.

Imajući u vidu probleme vezane uz pisanje i uporabu prilagođenih imena koje svakodnevno imaju ponajviše kartografi, leksikografi, jezikoslovci, geografi, povjesničari, prevoditelji, turistički djelatnici i novinari, prilikom izradbe ovoga priručnika ponajprije smo se dakle bavili popisivanjem i preporučivanjem pisanja prilagođenica. Pritom smo naglasili problem različitosti i neujednačenosti u pisanju pojedinih (polu)prilagođenih imena, odnosno problem nepostojanja jedinstvenih likova u hrvatskom jeziku. Uz to, uputili smo i na dugu tradiciju prilagodbe zemljopisnih imena (od najstarijih prijevodnih atlasa i drugih zemljopisnih izvora potkraj 19. st. do danas), na nestajanje mnogih povijesnih, danas posve zastarjelih prilagođenih likova (popisanih u ovom priručniku) na račun izvornih imena te na potrebu očuvanja povijesnih prilagođenih imena od zaborava. Njihovo očuvanje držimo iznimno važnim jer su egzonimi ne samo vrijedan dio našega ukupnoga jezičnog blaga nego i odrednica našega identiteta, a time i kulturne baštine, pa je o njima potrebno voditi brigu na jednak način kao što se vodi briga o ostalim materijalnim i nematerijalnim bogatstvima. Osim toga, oni upućuju na dugotrajne kulturne, političke i ekonomske veze zajednice jezika primatelja s drugim zajednicama (jezika davatelja) te olakšavaju pamćenje i uporabu zemljopisnih imena, osobito mlađim naraštajima koji se već od prvih razreda predmetne nastave susreću s velikim brojem zemljopisnih imena u osnovnoškolskim zemljopisnim i povijesnim atlasima i udžbenicima.

Priručnicima o hrvatskim egzonimima Hrvatska se pridružuje zemljama koje su prije prepoznale važnost standardiziranja zemljopisnih imena radi njihova njegovanja i očuvanja u tekstovima i na kartografskim prikazima, kao i radi aktivne uporabe egzonima u govoru, kada je to poželjno. Nadamo se da bi oni mogli biti poticaj za osnivanje središnjega stručnog tijela koje bi okupilo jezikoslovce, geografе, povjesničare, kartografe, leksikografe i druge stručnjake zainteresirane za standardizaciju

svih zemljopisnih imena u hrvatskom jeziku, tako i egzonima. Slično kao i u drugim zemljama, to bi se nacionalno stručno tijelo moglo poslužiti ovim obuhvatnim popisom suvremenih i povijesnih egzonima kako bi odredilo status i preporučilo uporabu svakoga pojedinog egzonima ubuduće te u konačnici pokušalo smanjiti njihov broj.

Uz preporučivanje pisanja zemljopisnih imena iz stranih jezika, u priručniku smo veliku pozornost posvetili i usustavljanju pisanja izvornih imena iz različitih jezika, poglavito onih s nelatiničnim pismima (kineski, arapski, perzijski, grčki i dr.), standardizaciji hrvatskih inačica naziva stranih, osobito udaljenih jezika, popisivanju povijesnih hrvatskih likova te tipologiji navedenih zemljopisnih objekata. Posljednje pak podrazumijeva postojanje jasno definiranoga zemljopisnoga strukovnog nazivlja, što također još nije sustavno napravljeno. Stoga je određivanje tipova i podtipova imenovanih zemljopisnih objekata u slučajevima u kojima definicije pojedinih zemljopisnih pojmova nisu jednoznačne katkad bilo velik izazov. Ne bježeći od njega, izradili smo tipologiju zemljopisnih objekata koja bi trebala jasno odrediti tip zemljopisnoga objekta i, dakako, njegovo ime. Zbog svega navedenoga držimo da bi uporabna vrijednost ovoga priručnika mogla biti mnogo šira od toponomastičkih potreba za normiranjem egzonima.

UREDNICA